

Споменъ

То стана през тежни ѝ есенни дни на тежната 1913 година, края на ноември. Само нѣколко дни предъ тоа ние (азъ и нѣколко добри приятели на Яворова) бѣхме у тѣхъ на гости, дето прекарахме до късна нощ и въ сериозни разпри по литературни въпроси и въ весели шеги. Познавахъ отблизо Яворова и рѣдко се минаваше денъ презъ тази година, да не излѣзъмъ заедно привечеръ отъ театъра и следъ малка разходка да се раздѣлимъ всѣки за дома. Сѫщата вечеръ, когато бѣхме у тѣхъ на гости, пакъ заедно скитахме почти до уреченото време на сбиралието ни и се раздѣлихме, за да отидамъ и отъ тамъ следъ нѣколко минути да бѫда у тѣхъ като гостенинъ.

И тѣкмо тази вечеръ преди да се раздѣлимъ, за да се съберемъ на гости, ми се изплакваше Яворовъ отъ проголѣмата ревност на милата му Лора, която вече го мѫчеше и спъжаваше въ неговото творчество. „Знаешъ ли, братко (обичаенъ неговъ изразъ за близки приятели), ето и тази вечеръ ще ми се кара, ще помисли кой знае кѫде сме ходили съ тебе, задето не си отивамъ отъ театъра право дома“. А ние обикаляхме улиците около театъра, само двама, и оправяхме нашите литературни нрави (по поводъ на неговата пьеса „Когато грѣмъ удари“).

И наистина вечеръта, когато бѣхме събрани у Яворови, Лора въ началото на вечерята нервничаше и задиряше ядно Яворова, до като по късно се успокои и стана пакъ приятна и интересна събеседница, каквато си бѣ по природа.

А Яворовъ искаше да бѫде тѣй веселъ тѣй внимателенъ хазинъ, чувствуващи се въ пълно щастие на семеенъ.

Слѣдъ нѣколко дни сѫщото се повтори у мене, когато той и Лора, ведно съ сѫщитѣ почти приятели, бѣха у мене на гости. Колкото желана бѣ тази среща и отъ Лора и отъ Яворова, толкова тя бѣ неудачна по настроение, защото Лора пристигна като чели съ преднамѣреност да разстрои разположението на Яворова. Презъ всичкото време на последната си задружна нощ тя се дѣржеше нѣкакъ много особено и всички състрадания на Яворова (той бѣше много внимателенъ къмъ компанията) да я подчини на настроението на компанията, той не успѣ. Опита се съ обясняния на саме, но и това не помогна. Лора, неговата другарка, надъ която той просто треперѣше, отговаряше само съ единъ загадъченъ мълчаливъ погледъ, съ едно замечтано лице, което караше поета да хапи устни отъ недоумение. Въпреки всичко туй, той искаше да стои още срѣдъ съвѣти близки приятели — ние останахме до 2 часа слѣдъ полунощъ у насъ, неговитѣ добри приятели, — предугаждайки всички каточели, че това е последната наша среща. И, наистина, само слѣдъ единъ часъ отъ нашата раздѣла, на 30 ноември сутринта 1913 година, два изстрела турятъ край на два живота, на вдъхновената Лора и на великия Яворовъ.

Краятъ на Яворова трая за него во нещастие много дѣлго. Той искрено заявяваше слѣдъ своето оздравяване, че се ядосва на лѣкарите, които сѫ го оздравили и че чака съ нетрпение часа да си отиде при своята любима, далечъ отъ „приятели“, защото, наистина, такива останаха съвсемъ малко слѣдъ постигналото го злоуполучие. Нѣкои отъ „приятели“ дори се срамуваха да срещнатъ „убиеца“ и когато той имъ се припрачаше на пѣтъ, тѣ мълкомъ го отминаваха. Но... прозренията на голѣмия поетъ бѣха дѣлбоки, той, чувствуващъ тѣхната близостъ, макаръ и ослѣпѣлъ той виждаше чрезъ сиянието на своята душа тѣхния свѣнъ, свѣнъ на дребни човѣчета, и съ гримаса на отврѣщие отъ живота ги отминаваше.

И наистина той се напи, слѣдъ нещастната случка, само съ отврѣщие отъ живота и бѣрзаше часъ по скоро да си отиде.

И вѣрвамъ, че най щастливъ въ своя животъ е билъ Яворовъ, когато за втори пѣтъ той поискъ и успѣ да

се раздѣли отъ живота, за да се пресели при своите мечти, съ които единствено можеше необиденъ и незасегнатъ да живува. Той постигна своето възделение въ пълна хармония съ своята поезия.

София, 26 октомври 1924 г.

Д-ръ Мих. Тиховъ

РИМИ

— Ела въ библиотеката да пушимъ.

— И ще поработя малко. Знаешъ, тоя „Фаустъ“, ужъ е готовъ, а има толкова мѣста, не мога.

Изпушихме по една-две цигари. Той взе да коригира нѣщо, азъ седнахъ да пиша.

— Не мога, въздъхнахъ. Не идатъ римитѣ. И българскиятъ езикъ дава толкова много рими! Но и това — то тѣй е сухо! Слушай, Яворовъ, твоите рими сѫ винаги цѣли, пълновъзучни, не сѫ отъ евтинитѣ като земята цвѣтъта, летятъ, бутятъ, настъ, въсъ — какво правишъ ти?

Яворовъ стисна съ възби цигарето, дигна перото и каза:

— Я дай да видя.

— На перото ли сѫ ти накацали, че го насочи като копие?

— Винаги. Дай ми въ проза това, което не можешъ... Седни сега тамъ, пиши и ти. Конкурсъ, нали?

Едва бѣхъ записалъ, Яворовъ дигна листа и зачете:

Каквъто си — таквъзъ глава.
Каквато щешъ перука си тури,
Ходи съ кокили ако щешъ дори—
Ти винаги си пакъ това!*)

— Бива ли ги?

— Да. Но, моля ти се, още малко.

— Земи сега перото и намисли нѣщо, може каквото и да е.

— Намислихъ. Ето напр. нашия днешенъ майски подиръ обѣдъ (1906 год.). Излизаме двамата изъ кафене „България“. Не отиваме на разходка, защото много каль и отъ всѣкѫде капе. Качваме се тука на най-горния етажъ, при книгите бѣгаме отъ калпата. Две маси изпълнятъ стаята, зелена чока. И ние пушимъ и пишемъ стихове.

— Напиши сега всичко това въ стихове.

— Ти го напиши. Пушихъ. Изминаха нѣколко минути. Слѣдъ това Яворовъ ме погледна весело и зачете възторжено. Цѣла поема въ тристилни ямби — и рими, рими като нови звѣнчета.

— Моя е! дай ми я, казахъ азъ.

— Ни моя, ни твоя — на огъня е тя. На „огънъ“ — нѣма рима.

И драсна кибрѣтъ, тя пламна, изгорѣ малката поема. Ние запалихме цигара отъ пламъка й.

— Вижъ, братъ, почна слѣдъ тоа Яворовъ почти разгорещенъ, да тѣ науче. То е много лесна работа. Особено за човѣкъ като тебъ. Ти мислишъ тѣй бѣрже, тѣй неуловимо скоро се менятъ мислите ти, често не зная какъ да те следя. Извѣдна уста, една и сѫща мисъль на деветъ мѣсека я казвашъ. А това е главно за римата. Едно и сѫщо нѣщо може да се изрази винаги най-малко по четири начина, съ четири фрази, съ различни думи, да речемъ по пѣтъ въ фраза — двайсетъ. Въ тия двайсетъ все ще има поне три за рима на думата, която ти дава мѣжа. Комбинации и прехвѣрлянията прави на ума си и бѣрже, вѣднага готови да слизатъ по дръжката на перото до писецъ. Най-важното — смѣло, пиши смѣло, не се колебай — тѣй идатъ!

— Да, но при преводъ имашъ работа не съ свои, а съ чужди мисли.

— Правъ си, по-трудно е тамъ. А при оригиналъ — каквото искашъ мислишъ, и го казвашъ както искашъ. Кой ще ти дира смѣтка? Можешъ дори по нѣкой пѣтъ да се оставяшъ на римата, тя ще ти даде подобѣръ умъ, ако случайно го нѣмашъ въ тоя моментъ, прибави шеговито Яворовъ, като искаше съ това и да ме накаже малко за една моя статия върху неговитѣ стихове, въ която изтикахъ нѣщо подобно.

*) Въ мой преводъ на „Фаустъ“ има на много мѣста стихове отъ Яворовъ. При другъ случай ще посоча всичките.

— Разбирамъ.

— Хайде сега да пушимъ пакъ. Все можемъ да направимъ нѣщо и отъ дима. И какво ли пѣкъ друго имамъ!

Ал. Балабановъ

ЯВОРОВЪ

(Биографични бележки).

Пео Крачоловъ Яворовъ е роденъ на 1 януари 1877 год. въ Чирпанъ. За потеклото си той разказва следното: „Моя предѣдо по баща е арабинъ, мавръ, отъ Мала Азия; християнинъ или мюсюлманъ, не зная. Типа се предава по права мѣжка линия, нѣма никакъвъ примесъ европейски. Отъ дѣтството си той е основателъ на рода остава тѣмно. Предполагамъ, че е отъ анадолските араби, бедуини. Не є е билъ отъ вѫтрешна Арабия“.

Детинството си Яворовъ е прекаралъ въ Чирпанъ, дето следвалъ мѣстното класно училище до четвърти класъ. Още тукъ прави нѣкои поетически опити. Пети класъ Яворовъ следва въ Пловдивъ, дето пишелъ стихотворения за другарите си срещу заплата единъ пакетъ тютюнъ. Яворовъ напушта гимназията отъ пети класъ и се предава на самообразование и агитация. Той вече усвоява вѣрата на социализма и на македонските революционери. Това е презъ 90, 91 и 92 години. Презъ 1896 год. Яворовъ напечатва въ списание „День“ на Янко Сакъзовъ стихотворението „На нивата“. Преди това печати стихотворения въ „Македонски гласъ“. Отива въ София съ намерение да влезе въ нѣкоя македонска възстаническа чета, но възстанието било „вече прегорѣло“.

Слѣдъ като прекарва нѣколко години въ провинцията, най-дълго въ Ахиало като телеграфистъ, Яворовъ се връща въ София презъ 1902 год. и издава въ „Дѣло“ до бѣрже. Презъ февруари сѫщата година отива въ Македония. Презъ 1903 год. отива втори пѣтъ въ Македония. Взима участие въ списването на въ „Македония“. Презъ есента написва биографията на Гоце Дѣлчевъ. Все тогава м-ръ Шишмановъ го назначава за учител въ III прогимназия и го командирова въ Народната библиотека. Презъ 1904 година става главенъ библиотекарь въ Народната библиотека. Презъ есента на 1906 г. Яворовъ бива командированъ въ Парижъ. Но вмѣсто да отиде въ Парижъ спира въ Нанси, дето работи усилено. Запознава се съ френските модерни

поети и написва по-голѣмата част отъ „Прозрѣния“. Презъ априлъ на 1907 год. се връща въ България, а презъ 1908 год. напушта библиотеката и влиза въ редакцията на в. „Илинденъ“.

Обаче презъ августъ сѫщата година постъпва отново на служба като драматургъ въ Народния театъръ. Тамъ остава до първото си нещастие — смъртъта на Лора, 29 ноември 1913 г. Слѣдъ тая дата той се движи въ живота като сѣнка и на 16 (29) октомври тукъ край на живота си. Ето какво пише той за смъртъта на Лора въ завещанието си: „Кълна се въ гроба на майка си, че казахъ предъ следователя пълната истина по смъртъта на жена си. Когато дойде щастливия денъ да отидамъ тамъ, дето е тя, денъ, който азъ ще чакамъ съ мѣжително нетърпение, моля приятелите си да наредятъ да бѫда погребанъ при нея. — Надъ мене да се посади една дафина, а надъ нея единъ яворъ“.

Слѣдъ първото нещастие живота за Яворовъ нѣмаше никаква цена. „Най-после, пише той въ последните си писма, азъ съмъ щастливъ, отивамъ при Лора... Недѣлъ намира, че много бѣрзамъ. Лора все по-настоятелно ме зове, а липсата на средства и неправилния сѫдъ ме подтикватъ... И азъ бѣрзамъ!“

Излѣкуванъ, макаръ слѣпъ, решъ да поживява две години, за да напиша като съзвезда една книга — некрологъ (стихове) за нея и себе си. Но сега азъ трѣбва да се откажа отъ това си намерение. Азъ решихъ да умра въчно. Вървамъ тоя пѣтъ смъртъ да не ми измѣни. Азъ се радвамъ на външните причини, които ме кара да побѣрзамъ: липсата на срѣдства за сѫществуване и пристрастия сѫдъ, който си позволява да отиде фалшивициране на данните. Моя застъвъ е: ако има въ тая страна пѣтъ души, за които азъ знача нѣщо нека поискатъ напечатването на всички документи по дѣлото. И нека тѣ бѫдатъ допълнени съ показанията на всички, които биха могли да кажатъ нѣщо.

„А въмъ три до четири мои приятели, които вѣрватъ въ моята невинност азъ казвамъ: Вие сте прави, кълна се! — И нѣкъ нека земята да не даде покой на кости ти ми...“¹⁾

1) Единствената книга, въ която има биографични данни за Яворовъ е отличната и първа по рода си у насъ студия на проф. М. Ярнаудовъ — „Къмъ психографията на П. К. Яворовъ“, печатана въ XII годишникъ на Соф. университетъ. По нея и ние съставихме тия кратки биографични бележки.

„СВѢТУЛКА“

Списание за деца. ГОДИНА XX — 1925 ГОД.

Годишенъ абонаментъ 30 лева.

Премия за настоящелитѣ:

За 5 до 10 абоната — книги за 100 лева.

За 11 до 20 абоната — книги за 150 лева и една нова прекрасна книга отъ Хенрихъ Сенкеевичъ.

За 21 до 30 абоната — книги за 300 лева и съчиненията на Христо Ботевъ.

За 31 до 50 абоната — книги за 400 лева и съчиненията на П. К. Яворовъ.

За повече отъ 51 абоната — книги за 500 лева и съчиненията на Любенъ Каравеловъ.

ПОРТРЕТА НА

АНАТОЛЬ ФРАНСЪ

Цена 10 лева